

VJEKOSLAV MIKECIN

STRANPUTICE I PERSPEKTIVE REVOLUCIONARNOG SOCIJALIZMA NA ZAPADU

U našim razgovorima o revoluciji nezaobilazno se nameće pitanje – naravno ne u smislu kako ga je postavio Bernstein – što je zapravo socijalistička revolucija?* Smatrajući da je Hegelova dijalektika – a onda naravno i Marxova koji baštini tu dijalektiku – unijela zbrku u radnički pokret, Bernstein je izbacio čuvenu lozinku: *pokret je sve, cilj je ništa*. Lozinka je imala taj smisao da došapne revolucionarima: oslobodite se svake misli o nekakvom radikalnom revolucionarnom prevratu klasnog društva i radite na poboljšanju neposrednog životnog položaja ugnjetene klase; nema niti može biti nekakvih dijalektičkih skokova kvantiteta u kvalitet, postoji naprosto samo razvoj – *progressus ad infinitum*. Ne treba objašnjavati do kakvih je raspleta doveo takav stav. Tek valja napomenuti ovo: suvremena socijaldemokracija, kao istinski baštinik i realizator Bernsteinove oporuke, uklopila je, na opće zadovoljstvo neokapitalizma, velik dio radničkog pokreta u postojeći kapitalistički sistem kao njegov konstitutivni elemenat.

Pa ipak – ako ostanemo za čas na terenu teorijskih modela – s ortodoksnom hegelovskom shemom nešto doista nije u redu. Štaviše, mogao bih kazati da simplificirana hegelovska dijalektička trijada, kojom se nerijetko služe i mnogi marksisti u izučavanju društvene dinamike i društvenih pojava, ne može protumačiti sve ono što se danas zbiva na Zapadu. Budući da se u toj simplificiranoj trijadi najčešće izgubi – kako bi kazao stari Lukács – momenat *posredovanja*, to jest ono *posebno*, to se najčešće dobiva kriva slika o pravom stanju stvari. Da skratim, želim kazati slijedeće: procesi koji se zbivaju u dubini društvenih struktura često se ne vide, a kamoli da bi ih se označilo socijalističkim. Očigledno je, dakle, da je potrebna drugačija procjena tih procesa. Poimanje revolucije kroz uprošćenu hegelovsku trijadu nije adekvatno. Instrumente, dakle, valja mijenjati, a to po mojem sudu znači u isti mah mijenjati i čitav niz drugih pojmova. Teorija je posustala, ali zato se život nije zaustavio.

Poslije ove općenite napomene, vratio bih se nekim »konkretnijim« stvarima. Uz to, kretat ću se uz pomoć nekih kategorija i pojmova koji su u neku ruku »klasični«, »provjereni«, za koje barem ja mislim da proizlaze iz onoga što nazivamo živom baštinom osnivača marksizma.

* Redigirano izlaganje na panel-diskusiji Revolucija i suvremeni svijet u Politološkom društvu SR Hrvatske.

situaciji primjerene organizacije revolucionarnih snaga. Svaka se istinska revolucija u povijesti artikulirala kroz određenu organizaciju, a njen nosilac je bio određeni socijalni subjekt. Imamo li pred očima socijalističke revolucije, onda znamo da su one bile tijesno povezane s egzistencijom radničkog pokreta. Marx je, s tim u vezi, smatrao da je upravo neorganiziranost pariškog proletarijata – a to znači nepostojanje revolucionarnog instrumenta: radničke partije – bio osnovni uzrok neuspjeha prve proleterske revolucije. Ako je, dakle, politička partija izraz neke klase, ili određenije, ako je u ovom slučaju partija organizator i inspirator revolucije, nameće se pitanje što se desilo s radničkim partijama na Zapadu poslije oktobarske revolucije, što se dešavalo općenito, kad nije došlo do radikalnih društvenih promjena? Odgovoriti na ovo pitanje precizno značilo bi pisati neku vrstu historije zapadnoevropskog radničkog pokreta posljednjih pola stoljeća. (A kritička i objektivna historija takve vrste mora se napisati, ne radi pukog registriranja događaja, nego radi pouke nama današnjima.)

U ovoj prilici mogu tek shematski i aproksimativno ukazati na današnje stanje stvari.

Takozvane lijeve partije na Zapadu – ili određenije – partije koje su više ili manje organizirani izraz radničkog pokreta (to su, uz tzv. desne partije ili partije koje su organizirani izraz klase na vlasti, tj. kapitalističke klase, osnovne političke snage) raspoređene su u dva pravca. Na jednoj su strani partije koje djeluju kao opozicija sistemu, ali su faktički uklopljene u sistem te funkcioniraju kao dio sistema; njihov je bitni program da sistem popravljaju iznutra, a malo ili nikako da ga radikalno revolucioniraju. Na drugoj su strani partije koje su također u opoziciji, ali imaju »maksimalni« program; i one, istina, djeluju objektivno tako da sistem korigiraju iznutra, ali njihova je osnovna ambicija da ga radikalno revolucioniraju. Dok prve partije – kada brane interese radnog ljudstva! – iscrpljuju svoju akciju isključivo u borbi za tzv. svakodneвне interese i spremne su na kojekakve kompromise koji najčešće ne dovode postojeći sistem u pitanje, nego ga dapače i jačaju, dotle one druge – hotеći ostati vjerne krajnjim revolucionarnim socijalističkim ciljevima – osciliraju između krutih, počesto zastarjelih, dakle, dogmatskih teorijskih formula i nedomišljenog empirizma revandikativnih akcija. Sve do nedavno (a to je bilo povezano s predominantnim utjecajem staljinskog dogmatizma u komunističkom dijelu međunarodnog radničkog pokreta) one su pretežno njegovale takav »maksimalizam« i takvu »čistoću« krajnjih ciljeva da su se najčešće dovele u situaciju defenzive i izolacije. U skladu s time čak je bila, eksplicite ili implicite, prevladala teza da je sudbina socijalističke transformacije na Zapadu u direktnoj ovisnosti o raspletu blokovskog sukoba: smatralo se, naime, da je za Zapad sudbomosno ono što se dešava na planu hrvanja dvaju blokova. Drugim riječima, revolucionarna strategija i taktika koncipirana je na činjenici blokovske podjele svijeta. To je, dakako, vodilo stavu tzv. »iščekivanja« konačnog rješenja i praktički je »uspavalo« čitave partije; one su na neki način stvari gledale sa strane, iz distancije, čuvalе su, na ideološkom pla-

nu, klasnu čistoću doktrine, sektaški se zatvarale i suspendirale faktički raznovrsne revolucionarne potencije (ovdje naravno ne mislim samo na izričito političke aspekte revolucije).

Moglo bi se kazati, *mutatis mutandis*, da čitavi zapadnoevropski radnički pokret, ili određenije, partije toga pokreta: komunističke, socijalističke i socijaldemokratske, s izvjesnim izuzecima, osciliraju u ovom trenutku između dviju krajnosti: grubog, nemisaonog empirizma i prakticizma, ukratko — opurtunizma u stilu Bernsteinove formule: *pokret je sve, cilj je ništa*, s jedne strane, i neelastične, neadekvatne, u mnogim aspektima zastarjele koncepcije revolucije s druge strane.

Osvrćući se na minulo vrijeme, ali istodobno tražeći odgovor na urgentna pitanja sadašnje situacije, istaknuti borac i teoretičar radničkog pokreta, komunista Giorgio Amendola, iznio je nedavno jednu konstataciju koja je mnoge zaprepastila, ali koja doista pogađa pravo stanje stvari i izražava pitanje i dileme pred kojima se danas nalazi zapadnoevropski radnički pokret u potrazi za suvremenom koncepcijom revolucije; ta konstatacija glasi: »Ni jedno od dva rješenja koja su se nudila radničkoj klasi zapadnoevropskih kapitalističkih zemalja posljednjih pedeset godina — socijaldemokratsko rješenje i komunističko rješenje — nisu se do danas pokazala podobnim zadatku da se ostvari socijalistička transformacija društva, da se promijeni sistem. Ako ne pođemo od toga priznanja, koje je u isti mah kritičko i somokritičko, nećemo moći shvatiti zahtjev za radikalnim zaokretom koji bi omogućio da prevladamo uzroke što već pedeset godina sprečavaju radnički pokret razvijenih kapitalističkih zemalja da dade svoj odlučujući doprinos prodoru socijalizma u svijetu« (vidi članak: *Ipotesi sulla riunificazione* u »Rinascita«, 28. nov. 1964).

Dakle, rezultat je pedestogodišnje borbe i nastojanja radničkog pokreta na Zapadu takav da »odlučujućih doprinosa« u smislu revolucionarnog socijalističkog preobražaja kapitalizma praktički nije bilo. Sud je taj doista oštar i gorak. Pa ipak, u dubini društvenih struktura nagomilalo se mnogo toga — zahvaljujući između ostalog i borbama radničkog pokreta — što može biti čvrst oslonac i poticaj za stvarne revolucionarne zaokrete.

Poslije spomenute konstatacije prirodno je da se upitamo kakav je tip partije — kao organiziranog političkog instrumenta revolucije — u komunističkom dijelu međunarodnog radničkog pokreta bio na snazi? To je bio *staljinizirani* lenjinski tip partije. Očigledno je, dakle, da je takav tip partije za Zapad neprihvatljiv. Ali staljinski je dogmatizam već uveliko prevladan. Preostaje pitanje što je s lenjinskim tipom partije, kakve su uglavnom sve zapadnoevropske komunističke partije? Pitanje možemo još određenije postaviti: da li lenjinski tip partije kao instrument revolucije, kao organizirani okvir revolucionarne volje, sadrži neporecivu univerzalnu vrijednost, ili je to bio tip partije specifičan i važeći samo za određenu društvenu strukturu i određeno razdoblje i sadržavao tek neke elemente od univerzalne vrijednosti? I koji su to elementi?

Kako stvari stoje, možemo s razlogom kazati da strogo lenjinski tip partije, sa svim njegovim implikacijama, danas revolucionarnom socijalističkom pokretu zapadne Evrope ne odgovara; određeni principi lenjin-

skog tipa partije mogu vrijediti, ali zapadnoj je Evropi potreban novi koncept partije kao instrumenta revolucije. S ovim u vezi mislim da nije na odmet podsjetiti na poznate stvari. Lenjinski tip partije — ma koliko je u sebi sadržavao neke opće principe utemeljene na Marxovim analizama i zaključcima, a to će reći na analizama modernog kapitalizma i s tim u vezi zadacima modernog radničkog pokreta — ipak je uvelike bio determiniran situacijom određene zemlje.

Revolucija u Rusiji izbila je istina na pozadini svjetske kapitalističke krize i ratne katastrofe koja joj je slijedila; ona je, istina, bila »objektivno« priredena (sjetimo se Lenjinovih analiza iz djela *Razvoj kapitalizma u Rusiji*, teze o »najslabijoj karici kapitalizma« itd.), ali ne smijemo zaboraviti da je ona bila, uza sve to, i djelo snažno organiziranog i discipliniranog subjekta — boljševičke partije lenjinskog tipa. Po Marxovoj, ili po marksističkoj shemi, tu do istinske proleterske revolucije nije moglo doći. Sam je Lenjin smatrao da je Oktobar samo uvod u međunarodnu proletersku revoluciju koja je trebala odmah uslijediti (u Njemačkoj, Francuskoj itd.) a da će Rusija morati, nakon političke pobjede boljševika, nastavljati s izgrađivanjem tzv. »pretpostavki« koje su druge razvijenije kapitalističke zemlje već posjedovale. Sjetimo se kolebanja nekih istaknutih boljševika u vezi s osvajanjem vlasti 1917. itd. Rasplet događaja je poznat. Radnički je pokret zapadne Evrope zatajio i uskoro bio izložen najsuroviji ofanzivi kapitalističke klase (pojava fašizma i podrška koju mu pruža krupni kapital itd.).

Obaranje carizma i njegovih institucija, obaranje vojno-birokratske klike u Rusiji značilo je zapravo revoluciju u superstrukturi; ona je bila neophodna, a tek iza toga pristupilo se revoluciji u strukturi i to u pravcu socijalizma. (Staljinizam je, kako znamo, taj zadatak obavljao takvim metodama koje su bile ne samo drastične nego su čak u ključnim pitanjima dovele pod znak pitanja sam smisao socijalizma.)

Ostajući na terenu koji analiziramo, lenjinski je tip partije u potpunosti odgovarao ruskim prilikama, razvoju događaja u Rusiji. Lenjinova teorija partije bila je zapravo integralni dio njegove teorije revolucije i to prije svega revolucije na ruskom tlu. Ma koliko je u njegovu horizontu, kao velikog teoretičara i poznavaoca tendencija svjetskog zbivanja, bio uvijek prisutan i pogled na perspektive svjetske revolucije, on je uvijek isticao da revolucionarno iskustvo boljševika i prema tome njihovoj koncepciji partije kao integralni dio koncepcije revolucije valja uzimati kritički, a ne mehanički kopirati.

Događaji na Zapadu idu drugim, dapače obrnutim putem: u samoj društvenoj strukturi odvija se duboka transformacija i niču klice novoga. Događa se, naime, objektivno doista ono što je Marx tako pregnatno opisao u svom znamenitom *Predgovoru za Prilog kritici političke ekonomije*.

S pravom piše ugledni teoretičar zapadnoevropskog radikalnog pokreta Basso, analizirajući upravo te transformacije i proturječja današnjeg kapitalizma: »Proturječja ostaju i poprimaju dapače posebnu težinu, proturječja su to koja pogađaju manje materijalne uvjete života, a više vidove čovjekova duhovna života: posrijedi su pitanja participacije, vlasti, dostojanstva, koja možda ne mogu tako lako neposredno percipirati ier

je njihova svijest mistificirana, ali kada su upozorene, one neizbježno idu prema alternativnim rješenjima u socijalističkom smislu. A ne samo to nego i sam objektivni razvoj kapitalističkog društva sve više naglašava društveni karakter proizvodnog procesa, te je zato prisiljen da stvara stalno socijalizirajuće strukture, to jest elemente budućeg socijalističkog društva, koji se međutim povinuju zahtjevima kapitalističkih proizvodnih odnosa. To vodi isticanju osnovnog proturječja i može samo povećati napetost između struktura inspiriranih za kolektivne zahtjeve i proizvodnih odnosa kojima vlada profit. Usredotočiti se na te vidove klase borbe, zaoštravati tu napetost, znači ubrzavati sazrijevanje socijalističke svijesti u masama i u isti mah ubrzavati ritam revolucionarnog procesa, približavati završni sukob i pomagati prijelaz u socijalizam kroz jačanje svih elemenata suprotnih logici profita, koji su već danas sadržani u kapitalističkom društvu. Revolucionarna partija mora predstavljati svjesnu volju za aktivnom intervencijom u razvojni proces, koja je okrenuta upravo tom cilju... U razvijenom kapitalističkom društvu radi se o tome da se stavi težište na složenija i napose artikuliranija proturječja, koja se kriju u svim ganglijama društvenog života, i da ih se iskoristi za promjenu strukture što otvara put budućem osvajanju vlasti. Radi se u izvjesnom smislu o povratku na marksističku shemu iz *Predgovora za Prilog kritici političke ekonomije*, a to će reći: ne osvajanje vlasti radi promjene strukture, nego promjena strukture kao priprema za osvajanje vlasti« (vidi raspravu *Proposte di nuove esperienze organizzative*, u »Problemi del Socialismo«, 1965, br. 4, str. 664–5).

Na dnevnom je redu, dakle, urgentna potreba razrade nove i suvremenoj situacije adekvatne koncepcije revolucije na Zapadu, a to znači i nove moderne koncepcije revolucionarne partije. I u tom pitanju je korisno da konsultiramo Bassa koji na jednom drugom mjestu, nakon što je upozorio na implikacije Marxova temeljna stava iz spomenutog *Predgovora*, izvodi slijedeći zaključak:

»Iz toga jasno proizlazi da za Marxa revolucija nije bila trenutačan čin, nego historijski proces (»epoha«, kaže spomenuti tekst, a pred koju godinu govorilo se o nekoliko decenija) i da ono što je predstavljalo njezin određujući momenat nije osvajanje vlasti, nego promjena strukture, čega je osvajanje vlasti (»pravni i politički oblici«) posljedica. To je odgovaralo analizi buržoaske revolucije, koja je bila polagani, ali duboki preobražaj starog društva; u njegovu krilu nikle su prve buržoaske institucije, koje je pokretao jedan duh i jedna unutarnja logika koja je bila u suprotnosti s ostalim ustanovama toga vremena. Ali te su nove institucije ipak našle mjesto unutar starog društva kao kamen temeljac dugog puta koji je buržoaziju trebalo da vodi radikalnom prevratu struktura prošlosti i čvrstom osvajanju vlasti, nakon što su za to bile osigurane pretpostavke u ekonomskoj osnovi.

Postoje li danas uvjeti za jedan takav proces? Treba priznati da onoliko koliko je radnički pokret mislio o tim pitanjima obično ih je sebi postavljao na drugačiji način. Opčaran najprije francuskom a zatim ruskom revolucijom, radnički je pokret uglavnom usredotočio svoju pažnju na mogućnost nasilnog osvajanja vlasti, a kada su te mogućnosti, barem

budućnost, ili je preživjele nade u nju vezao za osvajanje parlamentarne većine koja – kako su činjenice uvelike potvrdile u skandinavskim zemljama i u Engleskoj – nije nipošto revolucionarna pobjeda. Tako se učvrstila misao da radnički pokret razvijenih kapitalističkih zemalja nema vlastite samostalne revolucionarne sposobnosti, shodno tome nade socijalizma polagale su se najprije u sovjetsku revolucionarnu pobjedu, a zatim u revoluciju bivših kolonijalnih naroda.

Ali ako se vratimo marksističkoj koncepciji revolucije, kao procesu transformacije ekonomske osnove društva kojoj slijedi preuzimanje vlasti, možemo možda i u razvijenim kapitalističkim zemljama naći na djelu proces koji bi Marx ocijenio revolucionarnim« (vidi raspravu *L'integrazione e il suo rovescio*, u »Problemi del Socialismo«, 1965, br. 1, str. 59).

Koji problemi stoje danas pred razradom jedne adekvatne revolucionarne strategije zapadnoevropskog radničkog pokreta? (Neki se dadu nazrijeti i iz Bassovih citata.)

Stare proturječnosti, na kojima se umnogome temeljila revolucionarna mobilnost i revolucionarna volja radničkog pokreta Zapada, duboko su se izmijenile, a neke je čak opći društvenim razvoj gotovo razriješio. Na primjer, takva revolucionarna žarišta kao što su bijeda, apsolutno osiromašenje radničke klase, glad, duboke ekonomske krize, koje prijete potpunim krahom kapitalizma, više praktički ne postoje na Zapadu. Naravno, javila su se nova proturječja, kojima, međutim, moderni kapitalizam uspijeva doskočiti na različite načine, i tako radnički pokret u najvećem njegovu dijelu drži u defanzivu; dapače – uspijeva ga relativno uspješno »domesticirati« uz ostalo i tako što njegove revandikacije uklapa često veoma uspješno u vlastiti program.

S druge strane, političke partije izrasle iz radničkog pokreta – kao što smo već kazali – ili su postale faktički dio sistema, – uklopile su se u sistem (socijaldemokratske partije), ili pak osporavaju sistem, suprotstavljaju mu se generalno i nastoje sačuvati socijalističku perspektivu (komunističke partije), ali ne uspijevaju još uvijek biti pokretači i nosioci takvih alternativa koje bi privukle široke mase radnog ljudstva u istinsku revolucionarnu akciju. Ove potonje često se drže klasičnih, prilično reduciranih revolucionarnih parola i programa, umjesto da se do kraja, i u svim aspektima, suoče s novom realnošću i da u njoj sagledaju *nove* napetosti, *nova* proturječja, ukratko *nova latentna revolucionarna žarišta*. Drugim riječima, komunistički dio radničkog pokreta još uvijek nema koliko-toliko cjelovite moderne koncepcije revolucije, pa prema tome ni zahtjevima nove situacije odgovarajuće koncepcije partije. Spomenuli smo gorku konstataciju Giorgia Amendole. Ali valja dodati da ona nije plod puke rezignacije, nego naprotiv znak nastojanja, koji je već na djelu, da se ta koncepcija razradi. U tom pravcu već duže vremena predano rade mnogi komunisti i lijevi socijalisti, npr. u Italiji, a u novije vrijeme tim pravcem su krenuli i mnogi francuski komunisti. Kako u pitanju nije samo nasušna potreba razrada nove koncepcije nego i razračun s mnogim zastarjelim, prevladanim, dogmatskim formulama, koje se još uvijek dosta žilavo brane, taj je zadatak veoma složen i težak i neće tako brzo biti riješen.

Koliko je problem razrade moderne koncepcije socijalističke revolucije za zapadnoevropske zemlje razvijenog kapitalizma urgentan, koliko je trenutna faza zapravo faza stanovite idejne zbrke i eklekticizma, pokazuju, eksplicitno ili implicitno, brojni dokumenti komunističkih partija. U tom kontekstu treba razumjeti i ovu vrlo odrješitu tvrdnju francuskog marksiste André Gorza: »Ne postoji kriza radničkog pokreta, već kriza teorije radničkog pokreta. Ova kriza (u smislu preispitivanja, kritika, staleške misli) uglavnom proizlazi iz činjenice da neposredni ekonomizam zahtjev nije više *dovoljan* da izrazi i konkretizira radikalni antagonizam radničke klase nasuprot kapitalizmu« (vidi raspravu: *Radnička klasa i kapitalizam danas*, u čas. »Kulturni radnik«, 1966, br. 11–12).

Bilo bi zanimljivo razmotriti neke stavove, formulirane posljednjih godina, koje bismo mogli nazvati *elementima* moderne cjelovite koncepcije revolucije. U ovoj prilici tek usput podsjećam na veoma vrijedne i zanimljive materijale s dvaju nedavnih međunarodnih savjetovanja – sa savjetovanja koje je 1965. organizirao Institut Gramsci (KP Italije) pod naslovom *Tendencije suvremenog kapitalizma* i savjetovanje koje je 1966. organizirala KP Francuske pod naslovom *Državni monopolistički kapitalizam*; zatim na izuzetno interesantne inicijative vezane za časopis lijevih socijalista u Italiji »Problemi del socialismo«, kojima su se pridružili brojni zapadnoevropski marksisti, kao npr. Mandel, Martinet, Bridier, Mallet, Miliband, Gorz i dr.

U jednoj nedavnoj raspravi Mandel je npr. iznio zanimljive poglede na probleme o kojima je riječ. On smatra da se jedna globalna revolucionarna strategija na zapadnu Evropu može koncipirati vodeći računa osobito o ovim činjenicama: 1) konjunktorna fluktuacija ekonomije; 2) neriješeni strukturalni problemi, to jest postojanje čitavih nerazvijenih zona u zapadnoj Evropi, na pr. talijanski jug, francuski jug itd., 3) podijeljenost Njemačke, 4) mogućnost pada fašizma u Španiji; 5) monetarna ili financijska kriza; 6) uvođenje automacije i rastući proces najrazličitijih vidova otuđenja.

Što se tiče ovog posljednjeg momenta vidjeli smo da na njemu insistiraju Basso i Gorz. Štaviše, na njemu inzistiraju mnogi najugledniji lijevi teoretičari. U tom je smislu veoma indikativna rasprava poznatog švedskog borca teoretičara radničkog pokreta C. H. Hermanssona (objavljena u časopisu: »Critica marxista«, 1967, br. 2) pod karakterističnim naslovom *Švedska iskustva »društva blagostanja*«. Tu on piše: »Otudnjenje, svijest o tome da ostaješ po strani od odluka, da ne možeš utjecati na razvoj u carstvu monopola i krupnih finansijera, jest opća pojava više no ikada. Ona je prisutna na radnim mjestima u velikim poduzećima, u kojima ni radnici ni stručnjaci ni službenici ne mogu sagledati doprinos vlastita rada u konačnom proizvodu, zato što prodaju radnu snagu i podvrgavaju se zakonima kapitala, a da ne sudjeluju ni na koji način u donošenju odluka«. Odgovarajući na pitanje što je nepodnošljivo u tzv. društvu blagostanja Hermansson piše: »Nedostatak, naravno, nije u tome što je to društvo stvorilo veliko blagostanje za građane. Taj razvoj treba da ide naprijed i slojevi stanovništva koji su ostali otraga moraju biti u mogućnosti da poboljšaju svoj položaj. Nedostatak nije u tome

što su se ostvarile socijalne reforme, nego u tome što je zostala socijalna revolucija. Građani su mogli postići veliko blagostanje, ali nisu mogli zadobiti pun utjecaj u pitanjima koja se njih tiču. Radnička partija (aluzija na socijaldemokrate, n. op.) koja se zadovoljava poboljšanjem materijalnih uvjeta, ali koja ne želi da vodi borbu kako bi se razbila vlast krupnih financijera, već im naprotiv dopušta da tu vlast pojačaju, partija koja smatra svojom osnovnom radnom tezom povjerenje u sposobnost ekspanzije kapitalizma i ostavlja da profit bude motorna snaga ekonomskog razvoja, takva je partija osuđena na izborne poraze jedan za drugim« (str. 34–35).

Mogao bih navesti čitav niz sličnih dijagnoza iz pera mnogih drugih zapadnoevropskih ljevičara. Hermansson je ovdje instruktiran, jer se radi o zemlji koja je doista prevladala one klasične socijalne proturječnosti, ali – kako vidimo – izbile su nove i njih je potrebno proučavati i na takvoj analizi graditi novu revolucionarnu strategiju.

Da završim. Onaj zapadnoevropski socijalistički i komunistički pokret koji smjera ka revolucionarnoj, to jest radikalnoj izmjeni postojećeg stanja – to jest svijeta kapitala – suočen je danas s nekim novim pitanjima na koja on mora dati jasan, iscrpan i nedvosmislen odgovor, ukoliko naravno hoće da bude doista revolucionaran pokret.

On mora položiti račun ponajprije o slijedećem:

1) Što danas znači revolucioniranje društva u pravcu socijalizma; što je socijalistička revolucija u uvjetima miroljubive koegzistencije i uspješnog ekonomskog razvoja kapitalizma.

2) Koje su specifičnosti modernog kapitalizma (uloga države, tendencija ka socijalizaciji, masovna potrošnja kao element i uvjet produkcije kapitala).

3) Kakva je s tim u vezi uloga radničke klase. (Očigledno je, naime, da se ne radi više o radničkoj klasi kako ju je vidio i opisao npr. Engels u svojem glasovitom djelu *Položaj radničke klase u Engleskoj*.) Kakva je uloga inteligencije kao saveznika radničke klase (ovo je prvorazredno pitanje i postavlja se više nego ikada urgentno na dnevni red).

3) Što je s internacionalizmom i revolucionarnošću radničke klase, posebno radničke klase zapadne Evrope. (Marx je na jednom mjestu po prilici kazao: proletarijat će biti revolucionaran i internacionalan ili ga neće biti). Kako danas stvari stoje zapadnoevropski je proletarijat u najvećem dijelu uklopljen u sistem, ili tačnije ne djeluje revolucionarno, pa prema tome i ne postoji kao subjekt u onom smislu u kojem bi mogao biti prevratnička snaga. Proleterski internacionalizam je u krizi. Mnoge nekadašnje koncepcije proleterskog internacionalizma odavno su napuštene, a novih konzistentnih i razrađenih koncepcija nema. Danas praktički buržoazija djeluje u izvjesnim važnim momentima internacionalnije nego radnički pokret.

4) Takozvani treći svijet (ili određenije: bivše kolonijalne zemlje) predstavljaju doista kamen kušnje za politiku zapadnoevropskog radničkog pokreta. Još uvijek postoje konfuzni tavovi spram toga svijeta pa naravno i konfuzna reagiranja u praksi.

Posebno poglavlje predstavljaju zbivanja u socijalističkim zemljama i reperkusije tih zbivanja na stanje u radničkom pokretu zapadne Evrope.

Mora da bude sasvim jasno da je stvar revolucionarnih preobražaja u zapadnoj Evropi prije svega stvar socijalističkih i komunističkih snaga zapadne Evrope. Socijalističke zemlje mogu najbolje pomoći tim snagama na taj način da nekim svojim postupcima – a takvih je u prošlosti bilo mnogo – ne djeluju obeshrabrujuće na te snage. U toliko istinski socijalistička teorija i praksa u socijalističkim zemljama može biti – kao primjer – čak presudna za zbivanja na Zapadu. U tom su pogledu izuzetno aktualna i poučna Togliattijeva upozorenja u glasovitoj *Jaltskoj memoriji*.